

SPET O FONETIKI, FONOLOGIJI IN PRAVOREČJU V SP 2001¹

J. Toporišič (2004b: 217–222) odgovarja na članek, ki sva ga s H. Tivadarjem objavila v *Slavistični reviji* (Tivadar in Jurgec 2003). Ta odgovor je zaradi nekaterih Toporišičevih zavajajočih strokovnih argumentov nujen. Drugih, tj. osebnih, čustvenih in sorodnih subjektivnih pripomb na tem mestu seveda ni primerno komentirati. – Naravna števila za oznako odstavkov se nanašajo na Toporišičeve odstavke.

1 Že v prvi povedi nama avtor pripisuje trditev, »da [je] bilo normativno gradivo slovenskega knjižnega jezika 'skoraj v celoti iz SSKJ'« (Toporišič 2004b: 217). V resnici piše: »Očitne zastarelosti gradiva SP 2001, v večini temelječe kar na gradivu SSKJ, ki se kaže le na pravorečni ravni, ni potrebno podrobneje argumentirati na tem mestu, saj je bilo na to že dovolj jasno opozorjeno v Vidovič Muha 2002: 208–209.« (Tivadar in Jurgec 2003: 205.)² Tu (1) bralca napotiva na drug vir in (2) ne piševa o normativnosti, ampak o gradivu samem, tj. virih za geslovník (kar je razvidno tudi iz nadaljevanja). – Toporišič dalje (n. m.): »Norma slovenskega knjižnega jezika v SP 2001 temelji na mojih razpravah in knjigah[.]« Ta trditev je pretiravanje: v resnici so v SP 2001 (in širše) temeljne še ugotovitve mnogih drugih avtorjev. Pri tonematiki, na primer, so vsaj prispevki Riglerja in še koga (Škrabca, Valjavca, Pleteršnika, Breznika) odločno temeljni, ne pa samo Toporišičevi. Drugič, SP 2001 je včasih v direktnem nasprotju s predhodnimi deli Toporišiča, zlasti kar se tiče podrobnosti, vendar tudi v načelnih in čisto teoretičnih zadevah (npr. poimenovanje prevzetih besed različnih stopenj ali podrobnejša distribucija alofonov nekaterih fonemov).

Zavrnitev tujega glasoslovja v izgovoru za knjižni jezik morda ni kak novum SP 2001, saj je bilo to uveljavljeno že v SSKJ (§ 177): »Izgovor tujk in narečnih besed je podan po glasovnem sistemu knjižnega jezika. Če pa velja beseda v tuji pisni obliki za citatno besedo, se lahko izgovarja tudi po glasovnem sistemu jezika, iz katerega je prevzeta.« Vse to je jasno uveljavljeno v SP 2001 (prim. recimo izgovor *Champagne* – ali pa gre spet za napako?). Glede zvočnikov je treba uvod le malo bolj podrobno pogledati. Jasno je namreč, da je za uvodničarje SSKJ /v/ zvočnik (npr. pri shemah za samostalniki, § 191), in ne kot meni avtor (str. 218, vp. 6) – enako prim. gesli *zvočnik*, *nezvočniki* v SSKJ.

O normativnosti dvojníc v SP 2001. Tonemske dvojnice (tj. akutirano-cirkumflektirane) tako kot v SSKJ nimajo normativne vrednosti, na prvem mestu je vedno naveden akut (kadar ni, gre za napako, npr. iztočnice *dedno*, *sila*², *sila*³). Sicer pa o tem prim. Toporišič 2004a: § 4.

2 Oblikoslovje in višje ravnine – razen izjemoma – niso bile predmet najinega razpravljanja, zato ni jasno, zakaj jih Toporišič v svojem razpravljanju sploh omenja. Ugotovitve T. Srebot Rejec so kljub zapisanemu v Toporišič 2003 nesporne. Kdor se vsaj malo ukvarja s fonetično analizo govora, že ve, da je ljubljanska tonemskost večinoma precej zabrisana. Izolirane besede so izgovorjene z enakim tonskim potekom, ne glede na to, ali so cirkumflektirane ali akutirane, medtem ko pri značilnih tonemskih govorcih tega ni (Jurgec 2004č). Moji podatki do sedaj potrjujejo ugotovitve v razpravi Srebot Rejec 2000. Sorodni procesi izgube tona so raziskani še v Halozah (Lundberg 2003). In to velja ne glede na to, kaj je Toporišič zapisal v svoji razpravi 2003.³

¹ Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola, ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

² Podobno v povzetku (str. 219).

³ Tam (Toporišič 2003: 134) med drugim precej obsežno piše tudi o »posebni preglednici« v zvezi z mednarodno fonetično abecedo (1996). Zanimivo je, da omenjenih razpredelníc v obravnavanem delu sploh ni. (Bile pa so podane kot izroček na lingvističnem krožku.)

In še v zvezi s tonematiko v SP 2001. Nekatere ustrežnejše in na obsežnejših anketah (gl. dalje Jurgec 2004b) preverjene rešitve SSKJ so v SP 2001 drugačne. Naj omenim samostalnike na *-i:zəm/*. V SSKJ so ti dvojnični, akutirano-cirkumfektirani, kar dobro kažejo zvezi z anketami (jaz imam tu cirkumfleks). Seveda so cirkumfektirani primeri SP 2001 *hasidizem, intimizem, minimalizem, protifašizem* napake. Sicer pa za novejšje besedje (posebej pa prevzeto) velja, da je tonem največkrat cirkumfleks (pribl. 80 % po Jurgec 2004c); zelo redki so primeri z akutom, tako npr. samostalniki na *-l'á:tsija/* (*datacija, inovacija, rotacija*) – očitni napaki v SP 2001 sta cirkumfektirani *herbarizacija* in *relacija*.

O načinu zapisovanja segmentov (fonemov?, alofonov?) sem pisal že na drugem mestu (Jurgec 2003, 2004b), tako da se naj omejim samo na še nezapisano, a vendar od Toporišiča izpostavljeno. Medtem ko je SP 2001 prinesel reformo zapisovanja tonemov dvojnic (s čimer je nastala precejšnja zmeda: znak <ɹ> tako pomeni lahko varianto ali neosnovno obliko, npr. primernik pri pridevniku), ni spremenil zapisovanja tonema na <ɹ> (kjer je naglas nedvomno na [ə]), kar je bilo narejeno na podlagi pisave in tradicije, vendar neprimerno. – Ali pa:

SSKJ	SP 2001
<i>dvomiti</i> (ḡ ḡ; ī ḡ)	<i>dvomiti</i> (ḡ ḡ; ḡ; í/í ḡ)
<i>dvḡmíti dvḡmím</i>	<i>dvḡmíti dvḡmím</i>
<i>dvḡmíti dvḡmím</i>	<i>dvḡmíti dvḡmím</i>
<i>dvomítí dvḡmím</i>	<i>dvomítí dvḡmím</i>
<i>dvomítí dvḡmím</i>	<i>dvomítí dvḡmím</i>
	<i>dvḡmíti dvḡmím</i>

Res enostavneje in bolj pregledno? (Tako tudi v Toporišič 2004a: § 4.)

3 O tipu *Maribor, Kosovel, biatlon* prim. še Merkù 2000, Jurgec 2003, 2004č. O prednaglasnih /e/ in /o/ akustična analiza formantov (Jurgec 2004č) kaže na statistično značilno višji F1 v primerjavi s ponaglasnimi.

4 V zvezi s števniki na *-najst* v slovenskih narečjih piše v Poklač 2003. Še vedno zagovarjam dvojničnost naglasnega mesta. Zlasti neposrečene pa so rešitve SP 2001 v tvorjenkah tipa *sedemnájstléten* (SP 2001).

5 Zakaj torej toliko težav pri *posolil* (SP 2001 : SP 2003)?

6 »Ozko« se razen omenjenih izjemnih oblik izgovarjajo samo slovenščini fonološko polno prilagojene besede. – IPA in SAMPA MRPA sta v mednarodnem prostoru uveljavljena načina zapisovanja (slednji pa je prikladen predvsem zaradi enostavnosti zapisa) in ni razloga, da ju ne bi uporabljali tudi za slovenščino, posebej ob sporih pri novejših pravorečnih reformah tipa *věj, sinŏv* ali *naméra, krompír*. Drugi razlog za neprimernost obstoječega zapisa pa je dvoumnost pri označevanju tonemskih in netonemskih govorov in kršenje nekaterih osnovnih transkripcijskih pravil. To, da se avtor zavzema izključno za to t. i. sinhrono nacionalno transkripcijo, je znano že od drugod. Prim. Jurgec 2004b.

7 Sem tonemski govorec, rojen v Ljubljani in glede tonematike z dolensko-horjulskimi koreninami (v svojem govoru pa načeloma ne ločujem kvantitete). Toporišič je toneme določil glede na refleksje v svojem govoru Mosteca, čudno pa je, da se (še) ni »malo ,priučil[1]‘ tonemskosti, četudi bi bilo to ,težko‘« (Toporišič 2004b: 220; čeprav o tem npr. poroča v Toporišič 1975: 155, in sicer da govori tonemsko »bodisi slovensko bodisi srbohrvatsko«). Ni pa res, da »[v]si tonemci tudi takoj ugotovijo, da npr. kdo je tonemec, kdo drug pa ne« (Toporišič 2004b: 220). Iz splošne fonetike je znano, da govorci tistih tonskih jezikov, ki so v tipologiji znani kot jeziki z leksikalnim tonom (npr. švedščina, norveščina, slovenščina, hrvaščina), teh ne razlikujejo glede na slušni vtis (niti se jih tako torej ne zavedajo), temveč lahko npr. ločijo minimalne pare po pomenu. Sem gredo slovenski leksikalni minimalni pari kot *kila, kura, lisa, mula, pot, ročka, ruta, stikati, šalica, šibica, turna, valček, vrat, žarek* (švedščina ima npr. več kot 500 takih parov, slovenščina manj kot 100); velika večina pa jih je le morfonoloških (tipi *hišo, naredila, vrana* itd.). In pa razlika med pridevniki z nepremično naglašeno osnovo in akutirano moško ter

dvojnično žensko obliko v atributivni (akut) in predikativni (cirkumfleks) rabi (oz. pridevniki in povedkovniki), npr. *A ohlapna bluza : C bluza je ohlapna*, prim. SSKJ: § 206.

Zdi se, da ima avtor občutek, da se sam morebiti zavzemam za odpravljanje tonemov v slovenščini (recimo na kodifikacijskem nivoju slovarja). Naj tu jasno povem, da to ne drži: tonematika je tipološka in fonetična posebnost slovenščine v evropskem jezikovnem kontekstu (primerljiva npr. z dvojino). Kot je značilno za tonske jezike, prihaja na dialektalni ravni do precejšnje variabilnosti na fonetični in fonološki ravni, ki pa za slovenščino še ni zadostno opisana (kljub zapisanem v Toporišič 2003). – Razumljivo je, da je SP 2001 dober gradivni (leksikalni) vir za tonematiko.

8 [ɥ] ne more biti varianta fonema /l/, četudi »morfonemska« (Toporišič 2004b: 220): to izhaja že od Trubeckoja in besede kot *avla* to nedvoumno dokazujejo – pravilo 4: alofoni istega fonema ne morejo biti zaporedni, prim. Trubeckoj 1939: 46.

9 Izgovor črke <l>. Jasno je, da izgovor ni v celoti predvidljiv (pač pogojen z nepredvidljivostjo premene $l \rightarrow v / \{V_C, V_#\}$). Kot je bilo že poudarjeno, je problematično dejstvo, da SP 2001 izpušča informacijo o variantnosti s tem, da navaja posistematiziran izgovor $z/v/ = [\text{ɥ}]$, kjer je bil v SSKJ ta (le) kot varianta ob [l] (tudi, in). O problemu je bilo do sedaj napisanega že dovolj (npr. Pirnat 1979, Rigler 1980 pa obsežno SP 2001) in težnje so jasne: zato ne vidim smisla v avtorjevem obsežnem razpravljanju v točki 10.

10 Seveda, »slovenski knjižni jezik [po Toporišiču, op. P. J.] ne predvideva prilikovanja nezvenečih nezvočnikov v zveneče pred sledečim v« (Toporišič 2004b: 221) oz. pred zvočniki nasploh. Je pa to zelo pogost pojav v slovenskih govorih (nekatera primorska narečja, ljubljansščina, nekatera koroška in panonska narečja ter morda še kje). Zanimivo pri tem je, da je pojav najpogostejši ravno pri v-jevskih glasovih. Pač pa *predvsem* (z *vsakim*) verjetno izgovarjamo s [t] in ne z [d] (oz. s [s] in ne z [z]), ko in če je [ʌ].

11 Če gre pri *dzeta*, *intermezzo* in tipu *mezzo-* (slednje SSKJ) za »citatni izgovor« z [dž], drugače pa je izgovor [z], bi to moralo biti nedvoumno označeno. V SP 2001 so jasno citatne besede in besedne zveze le izjemoma, čeprav največkrat v nekakšni napol podomačeni obliki (npr. iztočnica *Champagne*), čistih citatnih besed bržkone ni (že zaradi oblikoslovja in tonema).

Systemsko ločevanje sposojenk, tujk, polcitatnih in citatnih besed je kvečjemu zasilno: dejansko gre za različne stopnje podomačevanja, ki niso na vseh ravneh (fonetični, oblikoslovni, skladenjski, pomenski) enake. Nasprotno se te marsikdaj mešajo, čeprav v slovenistiki (= pri Toporišiču) prevladuje težnja po čimprejšnjem inkorporiranju v sistem slovenščine, medtem ko imajo realizacije tipa *rave/rejv* [ˈrɛːiːv], *evrski* pa *biatlon*, *Maribor*, čeprav dokaj pogostne, za obrobne in nesistemske (= neprimerne).

Vztrajam pri modelu o 20 + 2 dodatnih soglasniških fonemih v slovenščini, saj se Toporišičevi ugovori ne zdijo utemeljeni.

12 O glotalnem zaporniku in nemodalni fonaciji v slovenščini piše v Jurgec 2004a, Jurgec 2005a in Jurgec 2005b. Za del rožanskega in podjunskega narečja gl. Neweklowsky 1970, Priestly 1976, 1980.

LITERATURA

- Peter JURGEC, 2003: Nekatera fonološka vprašanja v novem slovenskem pravopisu. *Slava XIV/1–2* (2000/01). 45–59.
- Peter JURGEC, 2004a: Antihiatki pojavi v knjižni slovenščini. *Jezikoslovni zapiski X/1*. 125–144.
- Peter JURGEC, 2004b: Fonologija v slovarju novejšega besedja. *Jezikoslovni zapiski X/2*. 89–101.
- Peter JURGEC, 2004c: Fonološke značilnosti novejšega slovenskega besedja. *40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi, zbornik predavanj*. 179–181.

- Peter JURGEC, 2004č: *Samoglasniški formanti standardne slovenščine: Končno poročilo o rezultatih raziskav*. Neizdano gradivo. 77 str. + DVD. URL: <http://www2.arnes.si/~pjurjec/raziskave/formanti.pdf>.
- Peter JURGEC, 2005a: *Samoglasniški nizi v slovenščini: Fonološko-fonetična analiza*. Ljubljana: Rokus in Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica, 8). 241 str. V tisku?
- Peter JURGEC, 2005b: Začetne opombe k laringalizaciji v slovenščini. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* V. 135–168.
- Grant H. LUNDBERG, 2003: Typology of Tone Loss in Haloze, Slovenia: An Acoustic and Auto-segmental Analysis. *Slovenski jezik/Slovene Linguistic Studies* III. 169–189.
- Pavle MERKŪ, 2000: Trieste: da lunedì a Kosovel. *Linguistica* XL/1. 101–102.
- Gerhard NEWEKLOWSKY, 1970: Der laryngale Verschlusslaut in Slovenischen. *Wiener Slavistisches Jahrbuch* XVI. 104–111.
- Marta PIRNAT, 1979: Izgovor črke l (u, w ali v) kot ŷ. *Slavistična revija* XXVII/2. 215–229.
- Saša POKLAČ, 2003: O naglaševanju števnikov dvanajst in petnajst v slovenskih narečjih (po gradivu za SLA). *Jezikoslovni zapiski* IX/2. 93–110.
- Tom M. S. PRIESTLY, 1976: A note on the glottal stop. *Phonetica* XXXIII/4. 268–274.
- Tom PRIESTLY, 1980: *k + dative in a Carinthian Slovene dialect. *Folia Slavica* IV/1. 25–34.
- Tatjana SREBOT REJEC, 2000: Ali je današnja knjižna slovenščina tonematična? *Razprave II. razreda*. 51–66.
- Jakob RIGLER, 1980: O izgovoru črke l v SSKJ. *Slavistična revija* XXVIII/1. 114–120.
- Rastislav ŠUŠTARŠIČ, Smiljana KOMAR in Bojan PETEK, 1999: Slovene. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge: Cambridge University Press. 135–139.
- Hotimir TIVADAR in Peter JURGEC, 2003: Podoba govorjenega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* LI/2. 203–220.
- Jože TOPORIŠIČ, 1975: Formanti slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* XXIII/1–2. 153–196.
- Jože TOPORIŠIČ, 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 2003: Eksperimentalnofonetične raziskave slovenskega knjižnojezikovnega glasovja in tonemskosti. *Slavistična revija* LI/Posebna številka. 119–140.
- Jože TOPORIŠIČ, 2004a: »Pusti peti moj'ga slavca ...«: Ob kritikah (?) novega SP. *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 15). 315–328.
- Jože TOPORIŠIČ, 2004b: Še z okrepljenimi močmi nad Slovenski pravopis. *Slavistična revija* LIII/2. 209–27.
- N. S. [TRUBECKOJ]/TRUBETZKOY, 1939: *Grundzüge der Phonologie* [...]. Prague: Travaux du Cercle Linguistique de Prague (7).

Peter Jurjec
Log pri Brezovici